

Seria Policy Brief cuprinde texte bazate pe surse publice. Opiniile exprimate reprezintă punctele de vedere ale autorilor.

Săptămâna Neagră – Atentatele teroriste din Rusia

Dan A. Petre

În ziua de 29 martie 2010, metroul moscovit a fost supus unui dublu atac terorist care a provocat 40 de morți, 121 de răniți și mai ales o panică profundă și un sentiment de disperare în fața perspectivei amenințătoare de redeschidere a erei atacurilor ucigașe în chiar inima Rusiei. Peste două zile, pe 31 martie, un alt atac terorist, de astă dată în Daghestan, la Kizliar, provoca moartea a 12 persoane, mai ales ofițeri de poliție. A urmat, pe 1 aprilie, o altă explozie care a ucis doi suspecți de terorism, iar în ziua de Paști, pe 4 aprilie, două puternice explozii au provocat deraierea unui tren de mărfuri, din fericire fără victime omenești. Tot atunci, la Karabulak, în Ingușeția, un terorist sinucigaș arunca în aer comandamentul de poliție.

O “Săptămână Neagră”, așadar, marchează o nouă escaladare a conflictului dintre Federația Rusă și extremiștii provenind din Caucazul de nord. Pare, într-adevăr, că e vorba de o nouă etapă, în care forțele rebele din această zonă își dau mâna pentru a destabiliza regimurile pro-ruse din cele trei regiuni: Cecenia nu a fost afectată deocamdată direct, dar un lider cecen, Doku Umarov, succesorul lui Abdul-Khalim Saydullayev – care a murit în 2006, într-un raid de poliție – a revendicat atentatele din primele două zile, de la Moscova și din Daghestan. Ambele atentate erau legate direct de Daghestan, unul fiind organizat la Kizliar, în vreme ce, se pare, bombele de la Moscova ar fi fost detonate de două tinere văduve originare din Daghestan – una de 17 ani, Djeanet Abdurahmanova, iar cealaltă, al cărei nume nu a fost încă

descoperit, o învățătoare de 28 de ani, tot din aceeași regiune.

Doku Umarov – fost Ministru al Securității Statului în Cecenia, în cei trei ani de independență, 1996-1999, și cunoscut pentru organizarea unor atentate de mare răsunet, între care (fără dovezi de netăgăduit) al celui de la Beslan – se intitulează Emir al Caucazului, ceea ce, dincolo de megalomania titulaturii, poate indica o intenție de unificare a forțelor rebele pe care o regăsim și în recentele atentate. În iunie 2004, Umarov organiza un atac în Ingușeția în care erau ucise câteva zeci de persoane, în frunte cu Ministrul de Interne al guvernului pro-rus din Ingușeția. Iar în noiembrie 2009, bomba din trenul Moscova-Sankt Petersburg, care a ucis 26 de persoane a fost atribuită aceluiași Umarov.

Evident, recentul atentat de la 29 martie de la Moscova a stârnit cele mai multe reacții. Așa cum s-a văzut de la 11 septembrie înapoi atât la New York sau Londra, cât și la Madrid, marile concentrări urbane sunt punctele cele mai vulnerabile, ceea ce le face să devină țintele predilecte ale atacurilor teroriste, atrase deopotrivă și de proximitatea puterii economice, politice și nu în ultimul rând simbolice pe care o dețin marile capitale. Probabil că alegerea stației de metrou Lubianka drept unul dintre cele două obiective ale sinucigașilor cu bombe are legătură și cu faima sinistră a închisorii fostului KGB și cu filiația kaghebistă a lui Vladimir Putin.

Într-adevăr, Putin este președintele rus care a redeschis frontul ostilităților de la granița de sud a Federației după ce, pentru câțiva ani, între 1996 și 1999, Cecenia părea să-și fi dobândit statutul independent pentru care se lupta cu Rusia. În 1999 însă, un prim atentat la Moscova, într-un cartier de blocuri, a reprezentat motivul – unii au spus pretextul – redeschiderii conflictului armat în Caucazul de nord. Decizia l-a favorizat oricum pe Vladimir Putin. Cercurile care l-au împins la putere atunci doreau înlocuirea lui Elțîn cu un președinte autoritar, care să pună capăt suspiciunii de slăbiciune și chiar de dependență față de Occident pe care liderii Federației o proiectaseră în societatea rusă sub loviturile conjugate ale crizei economice agravate

și ale intervenției Occidentului în Balcani. Din 2001, Vladimir Putin a profitat din plin și pe plan internațional de consecințele atacurilor de la New York și Washington, dar între timp acestea s-au estompat, iar opinia publică rusă a început să obosească. În mai multe rânduri, Vladimir Putin a declarat că rebelii din Caucaz sunt definitiv înfrânți și că problema terorismului a fost lichidată complet. Din nefericire, resurgența ultimelor luni pare să-l contrazică fățiș.

În genere, mai ales în presă, conflictul din Caucazul de nord e citit în cheie religioasă și naționalistă, cu trimitere la tradiția seculară a rezistenței față de Imperiul rus. Ca și tătarii din Crimeea, populațiile musulmane din nordul Caucazului și al Mării Caspice au fost supuse – mai mult sau mai puțin formal – de către Imperiu încă din vremea Ecaterinei a II-a. Anexarea Caucazului și Transcaucaziei la începutul secolului XIX continuă, după războiul Crimeei, în direcția Asiei Centrale, unde vechi centre de artizanat artistic și mai ales de erudiție islamică – Tașkent, Buhara, Samarcand – vor fi integrate țaratului Romanovilor care, la sfârșitul sec. XIX, stăpânea peste mai mulți supuși musulmani decât însuși Sultanul.

În Cecenia și Daghestan, Rusia se confruntă, mai ales în timpul domniei lui Nicolae I (1825-1855) cu rezistența organizată de o căpetenie locală, Imam Șamil, dar – dincolo de faptul că la graniță mai ales e vorba de populații tribale războinice, pentru care insubordonarea este un mod de viață, indiferent de religie – în ansamblu vorbind, relația dintre Imperiu și supușii săi otomani este cu mult mai pașnică decât ne imaginăm azi, când suntem prea lesne dispuși să generalizăm temeile “ciocnirii civilizațiilor”. În realitate, guvernatorii trimiși de țări în regiunea de sud a Imperiului au dezvoltat foarte repede o capacitate perfect comparabilă cu cea a funcționarilor imperiali britanici de a utiliza în beneficiu propriu ierarhiile tradiționale de putere din vechile civilizații musulmane (drept care și studiile de etnografie, lingvistică comparată sau antropologie culturală pe care le dezvoltă savanții ruși sunt comparabile ca substanță cu cele, contemporane, care fac și azi gloria științelor

sociale occidentale). Elitele musulmane ale provinciilor caucaziene devin astfel parte integrantă a mecanismelor imperiale de putere.

Această stare de relativ echilibru va fi perturbată în mod dramatic de Revoluția din octombrie. Într-o primă fază, hotarul meridional al Imperiului este antrenat în convulsiile războiului civil, după care urmează o intensă și distructivă bolșevizare a acestor regiuni, care nu aveau niciuna dintre datele originare ale transformărilor “revoluționare” pe care le aducea cu sine noua putere. Instaurat ca o nouă religie – o religie laică – regimul bolșevic distruge toate ierarhiile tradiționale ale acestor societăți din aria caspică și central-asiatică.

Situația devine ulterior cu atât mai tragică cu cât Stalin, originar dintr-o familie de oșeți, se pretinde georgian, aducând în politica sovietică în Caucaz porniri personale, pulsuni de ură (sau, mai rar, de simpatie) care perturbă un peisaj etnic și social oricum foarte agitat: la capătul perioadelor succesive de represiune, nu mai puțin de 10 limbi – și milioane de vorbitori ai acestora – dispăruseră din republicile situate în sudul URSS. În era post-stalinistă, în fine, un anume echilibru, reflectat mai ales într-o creștere demografică spectaculoasă, dar și în recrutarea atentă a unor reprezentanți ai regiunilor din sud la vârful nomenclaturii moscovite, se va instala în această arie, dar asta avea să reprezinte, pe termen mediu, o nouă sursă potențială de conflict, câtă vreme autoritățile centrale devin tot mai îngrijorate de perspectiva unei URSS cu o majoritate a populației musulmane. În mod special, regiunile muntoase din sudul Imperiului devin furnizori de persoane și grupuri ale mafiilor etnice care invadează Rusia în ultimii ani ai lui Brejnev, instituind, mai ales în marile orașe, începând cu Moscova, o infrastructură de anomie și violență secretă care vor exploda în ultimele două decenii ale secolului trecut.

Pe acest fond, implozia URSS a provocat două mișcări simultane și convergente – o resurrecție violentă a tuturor naționalismelor, pe de-o parte, și instrumentalizarea acestora într-un complex de conflicte doar aparent etnice la granițele fostului

Imperiu sovietic. Focare de instabilitate, mai mult sau mai puțin provocată, în nordul Georgiei, dar și pe Nistru sau la hotarele Țărilor Baltice și ale Poloniei ori în Balcanii de vest creează, la începutul anilor '90, un fel de centură de foc menită să întrețină amenințări și riscuri pe care singură Federația rusă dă impresia că le-ar putea controla. Factorul extremist islamic intră și el în acest joc, încercând, din Azerbadjan până în Bosnia și Kosovo să câștige teren împotriva Occidentului detestat. În contrast, Turcia își asumă până la un punct misiunea de a susține consolidarea unor societăți laice, dar autoritățile federale nu par dispuse să coopereze cu un membru NATO, ceea ce crează noi complicații.

Cecenia, Ingușeția, Daghestanul, Abhazia – toate sunt mărturii ale intensității cu care aceste confruntări au generat metastaze într-o regiune de mare importanță geo-strategică pentru Rusia, și prea puțin dispusă să renunțe la specificitatea tradițiilor războinice de la care se revendică. Tocmai de aceea, decizia lui Vladimir Putin de a redeschide această cutie a Pandorei pe care cu mari dificultăți izbutise Elțân să o închidă măcar pe jumătate a fost nu doar declanșatorul unor violențe tot mai greu de gestionat, ci și un semnal pentru întreaga zonă a Transcaucaziei cu privire la intențiile de reconquistă ale Moscovei. Logic, câtă vreme regimul Putin s-a consolidat, intern și extern, mai ales datorită statutului unic al Rusiei de mare furnizor de combustibili, Rusia nu-și poate permite să-i fie condiționat sau restrâns accesul la resursele din aria caspică și din Asia centrală.

E semnificativ de altfel și faptul că, revendicând responsabilitatea pentru tragedia moscovită, liderul islamist Doku Umarov s-a referit exclusiv la Vladimir Putin, ignorând deliberat orice mențiuni referitoare la actualul șef al statului, Dmitri Medvedev. Comentatorii externi au amintit imediat după atentat faptul că, încă de acum un an, Medvedev părea să sugereze (cu foarte mare discreție și prudență) că punerea în operă a unor politici de reducere a sărăciei și lipsei totale de perspective din regiunile ar putea limita ecoul pe care subversia islamistă și alte mișcări extremiste îl au în rândul populației acestor regiuni din vecinătatea Caucazului. În

aceeași ordine de idei, merită să acordăm atenție faptului că nu Putin, cum ar fi fost de așteptat, ci Medvedev este acela care a întreprins o călătorie fulger în regiunea de origine a atacurilor teroriste.

Medvedev a organizat rapid o consultare a Consiliului de Securitate al Rusiei, precedată de cea cu Ella Pamfilova, președinte al Consiliului Prezidențial pentru Instituțiile Societății Civile și pentru Drepturile Omului. Oricât de formală ar putea părea această instituție prezidențială, ea – și Ella Pamfilova personal – sunt una din puținele voci oficiale care se pronunță cu prudență, dar adesea critic, cu privire la deficitul de democrație din Rusia lui Putin. A doua zi, Medvedev se afla la Mahașcala, în Daghestan, unde, după o întâlnire cu președintele Mahomedsalan Mahomedov, se întâlnea cu responsabilii securității din regiune. În acest context, Medvedev a pronunțat mai multe discursuri. În cel dintâi, de la Gorki, el anunța crearea unui nou sistem de protecție a siguranței publice și de prevenire a situațiilor de catastrofă și terorism în sistemul de transport în comun. Deasemeni, promitea forțelor de ordine, în primul rând polițiștilor, avantaje substanțiale – știut fiind că recrutarea în aceste servicii publice e din ce în ce mai deficitară din cauza riscurilor pe care această meserie, odinioară privilegiată, le presupune în condițiile de azi. Aceste proiecte, precum și condamnarea răspicată a terorismului criminal, erau de așteptat în climatul de panică provocat de resurgența terorismului.

Poate că, în discursul lui Medvedev, accentele referitoare la dreptul fiecărei națiuni de a decide în ce limite să ocrotească drepturile teroriștilor reprezintă o temă preventivă pentru dezaprobarea Occidentului, sugerând că nici acolo – vezi comportamentul american – drepturile omului nu stau prea bine sub acest aspect, dar tonul aproape defensiv al acestor aserțiuni se deosebește sensibil de obișnuita agresivitate cinică cu care predecesorul său, Putin, se referea la atare probleme. Dar ceea ce deosebește radical discursul lui Medvedev de cel al lui Putin este tema *prevenirii* acțiunilor teroriste prin programe economice și campanii educaționale. Mai mult, discursul președintelui Rusiei repetă tema enunțată încă de acum un an (și

ignorată de politica promovată de *siloviki*) a unei alianțe – tactice, sau chiar strategice – între puterea moscovită și liderii religioși tradiționali ai comunităților musulmane. Iată acest pasaj (reprodus după pagina de web a Președinției Ruse): *Așa cum am spus în repetate rânduri, crucială este o soluție cuprinzătoare a problemei, anume datorită eforturilor în sfera economică și cea socială. Dar, dincolo de problemele economice și sociale, există o dimensiune morală. Omorul este un păcat în orice religie – în Islam, în credința creștină, în celelalte religii universale, și asta ne oferă posibilitatea de a lucra cu persoane foarte diferite. Aceasta este principala sarcină a Guvernului Federației Ruse și a Vice-primului Ministru și trimis special plenipotențiar (în Districtul federal al Caucazului de nord, Ntr.) Alexandr Hloponin. ...În lumea actuală, componenta umanitară, dimensiunea morală și spirituală a acestor probleme nu reprezintă vorbe goale, și asta e cu precădere adevărat în Caucaz. Islamul și liderii islamici joacă un rol aparte în această regiune, Anul trecut spuneam că trebuie să-i ajutăm, că trebuie să facem tot posibilul pentru a le întări autoritatea. Ei sunt cei care trebuie să mărturisească adevărul, să fie lideri spirituali și să acționeze ca autorități asupra poporului¹.*

Încă din toamna lui 2009, un articol de presă publicat de Medvedev, *Hai Rusia!* a stârnit multă vâlvă și chiar speranța unei noi politici față de cea a lui Putin. Medvedev propunea cetățenilor Rusiei să-l susțină în reformarea economiei și a vieții politice, pe baza liberei competiții dintre partidele politice – ceea ce contravine flagrant doctrinei “democrației gestionate” pe care o susțin apropiații lui Putin. În același text, Medvedev denunța “corupția, violența și clientelismul” politicii rusești în cauzul de

¹ <http://eng.kremlin.ru>: At the same time, I have repeatedly said that what is crucial is a comprehensive solution for the problem, namely by virtue of improvements in economic and social spheres. In addition to economic and social programmes, there is a moral dimension. Murder is a sin in any religion, in Islam, in Christianity, in other world religions, and this gives us an opportunity to work with very different people. This is the main task of the Government of the Russian Federation and Deputy Prime Minister and Presidential Plenipotentiary Envoy [to the North Caucasus Federal District] Alexander Khloponin. ...The humanitarian component, the moral and spiritual dimension of these issues. Throughout the world these are not just empty words, and this is particularly true in the Caucasus. Islam and Islamic spiritual leaders play a special role in this region. Last year I said that we need to help them, that we need to do everything possible to strengthen their authority. It is they who must bear witness to the truth, be spiritual leaders and act as authorities for the people.

nord, și anunța numirea unui ministru plenipotențiar pentru Caucazul de nord, direct responsabil în fața Kremlinului - o contrapondere pentru președintele cecen Ramzan Kadârov, susținut de Putin.

Competiția dintre cei doi "grei" ai sistemului politic actual de la Moscova nu e o noutate absolută. În 2007, înainte de alegerea sa ca președinte, Medvedev s-a mai răsculat – cu prudență – dar nu în măsura în care să poată convinge opoziția grupată în jurul lui Kasparov. În noiembrie 2009, Medvedev promitea să curețe serviciile de ordine și de informații de corupția endemică, iar în urma "cazului Magnițki" – moartea în arest preventiv a unui tânăr suspectat de fraudă – a și întreprins unele măsuri de restructurare care ar putea anunța o șubrezire a bazei de putere a lui Putin. Acum se ridică chiar din rândurile grupării lui Kasparov unele voci disidente care cer să i se acorde președintelui rus mai mult credit decât până acum.

Ceea ce e semnificativ, deocamdată, în chestiunea terorismului caucazian este pe de o parte începutul de federalizare a forțelor rebele, pe de alta – încercarea autorităților ruse de a-i coopta în cercul puterii pe liderii spirituali ai Caucazului musulman. Rămâne de văzut care dintre aceste două procese va înainta mai repede și cu mai multă eficacitate.